

**Tsikavyi S. A. Genological Aspect of Intersemiotic Interaction:
the Specificity of the Urban Folk Parody of Duma**

The article deals with the partial problem of genre interaction between literature and folklore: it analyzes mock interpretation of folk duma in the context of urban aesthetics. In the story by O. Irvanets' "Ochamymrya" a multifaceted interaction of the author's style with the duma style was revealed, areas of modification of folk poetry under the influence of including slang were highlighted.

Key words: duma, folklore, literature, slang, style, world's picture.

Стаття надійшла до редакції 1.09.2012 р.

Прийнято до друку 30.11.12 р.

Рецензент – к.філол.н, доц. Ярошевич І. А.

УДК 130.2

А. В. Чантурія

**ШАХТАРСЬКЕ МІСТО:
ЗАДОВОЛЕННЯ ВІД ТЕКСТУ**

І все ж таки місце задоволення в теорії тексту залишається не зовсім ясним. Просто одного чудового дня ми раптом починаємо відчувати потребу злегка послабити гайки теорії, змістити дискурс, ідіолект, зайнятий самоповторенням, і тому костеніючий, розворушити його яким-небудь питанням.
Р. Барт [1, с. 516]

Провінційні шахтарські міста сьогодні постають як втілення багатьох соціальних проблем – починаючи від культурної депривації до формування негативних стереотипів, створення осередків криміногенних моделей поведінки. Розглядаючи місто як певний прояв реальності, у якому знаходять відображення потреби людини співвідносити власне існування із загальнокультурними феноменами, ми звертаємося до аналізу сприйняття шахтарського міста в сучасній культурній перспективі та суспільній свідомості.

Розгляд шахтарського міста як тексту, який пов'язує сучасну реальність та її усвідомлення культурою, дозволяє розкрити один із актуальних аспектів проблеми практик повсякденного існування, соціокультурних впливів на масову свідомість.

Теоретичні та методологічні настанови роботи значною мірою зумовлені особливостями семіотичної традиції в дослідженні соціокультурних явищ. Так, розуміння задоволення від тексту як складного екзистенціально-культурного феномену знайшло

відображення у творчості Р. Барта [1], який зробив вагомий внесок у розробку методології літературознавства та семіотики як міждисциплінарного підходу до вивчення феноменів культури. Ґрунтовне дослідження особливостей аналізу міського простору крізь призму практик повсякденного існування здійснив Мішель де Серто [2]. Загальні семіотичні характеристики міста як тексту досліджував Ю. М. Лотман [3]. Аналіз особливостей символічного образу міста здійснив В. М. Топоров [4].

Особливості тексту українського шахтарського міста поки що не були висвітлені у вітчизняній науковій літературі. Завдання роботи – розкрити особливості сприйняття сучасного шахтарського міста в екзистенціальному та соціокультурному контексті.

Місто посідає одне з найважливіших місць в екзистенціальному досвіді людини. Воно визначає попередні настанови та виміри її існування, пов'язує її з минулим, сьогоденням та майбутнім, формує уявлення про адекватність та норму. У художньому тексті екзистенціальність будь-якого моменту справжнього життя постає як результат поєднання прагнень зрозуміти, відчутти й пояснити.

Сучасна масова свідомість досить синкретична: вона поєднує у собі елементи міфологічного, раціонального та естетичного сприйняття дійсності. Це необхідно враховувати, досліджуючи культурні феномени.

Наука не має бути емоційною. Методологія наукового пізнання спрямована на те, щоб пройти певний шлях до об'єкту “без емоцій”, вилучити з дискурсу “подобається – не подобається”, і залишити “є – не є”, “так – не так”.

Мистецтво не може не викликати емоцій. Воно покликано пробудити в людині співпереживання, співчуття, сприйняття певних образів, емоцій страстей, бажань. Витвір мистецтва завжди постає як згусток емоцій, спроба синхронічного зрізу того сьогодення, миті життя, що їх митець хоче передати як прекрасне або піднесене, потворне або низьке, зупинити, сфокусувати увагу на ньому передати власні емоції й переживання комусь іншому – читачеві, глядачеві, зацікавленому іншому.

Що являє собою текст міста? З наукової точки зору, напевно, – це, насамперед, статистичний опис, певна карта буття, схема пояснення. З міфологічної точки зору, – певне намагання віднайти у власному оточенні пояснення незрозумілого. З естетичних міркувань, текст міста – це метафора. Образ міста не може бути цілісним у свідомості. Там він завжди існує в діахронічній перспективі, як у сні, у спогадах, у видах, що змінюються за вікном автомобіля.

На картині художника або в літературному творі цілісність образу досягається переплетенням безлічі вражень сприйняття. Художник виписує нахил голови, лінію руки, особливості погляду... Письменник зображує характер, описуючи вчинки, зовнішність, відносини, переживання, емоції.

Будь який текст – це зацікавлений пошук читача, співрозмовника, того, хто хоче зрозуміти. Гуманітарне пізнання завжди має справу із текстами. Тому розгляд міста як тексту має методологічну перспективу як у філософському, так і в гуманітарному науковому пізнанні взагалі, оскільки неможливо досягнути зміни в розумінні культури, не ставлячи світоглядних питань.

За радянських часів в умовах індустриального суспільства шахтарські міста відігравали значну роль в житті країни. Продукція підприємств вугільної промисловості була важливою для багатьох галузей радянської економіки, ВНЗ готували кваліфікованих фахівців-гірників, поновлювалося обладнання, відкривалися нові шахти. Від ефективності роботи вугільних підприємств значною мірою залежали доходи міських бюджетів, підтримка соціальної інфраструктури. Державна ідеологія формувала в масовій свідомості уявлення про престижність шахтарської праці.

За часів незалежності України та переходу до ринкової економіки вугільна промисловість втратила своє важливе значення. “У вкрай складній ситуації опинилися шахтарські міста Донбасу (Донецької та Луганської областей), де мешкає 15,4% населення України і 40% місцевого населення прямо або побічно пов’язано з вугільною промисловістю. Для цих міст у 90-ті роки минулого сторіччя характерним стало: щорічне зниження випуску промислової продукції на 40 – 70%; падіння купівельної спроможності населення; висока напруга на ринку праці, де навантаження на одне вільне робоче місце складало 20 – 40 осіб; висока міграційна активність населення, що перевищувала загальнонаціональний показник у 20 – 30 разів. Як наслідок, 33% шахтарських міст виявились депресивними і тільки 1% мав позитивну динаміку у економічному і соціальному розвитку. У даний час економічний і соціальний стан шахтарських міст продовжує залишатися напруженим” [5, с. 1].

Сьогодні шахтарське місто у вітчизняній масовій свідомості – це образ, який вже давно набув статусу стереотипу. Це місто, що завжди залишається на периферії: географічній, культурній, естетичній, екзистенціальній. Воно передбачає спосіб існування, який не є позитивно зразковим, оскільки найчастіше зображується та сприймається як синхронічний зріз існування функціонального, безликого, іноді навіть безглузлого.

Текст шахтарського міста найчастіше постає як образ реальності, життя, що намагається відбити само себе у символічних формах заперечення. Красивість образу “проживати кожний день як останній” знаходить тут власне заперечення. Якщо людина не впевнена у наявності сенсу власного існування, вона не має можливості пов’язати його із чимось вищим та значнішим. Це світоглядна проблема. Але якщо людина постійно не впевнена у тому, що вона взагалі буде жити завтра – це проблема екзистенціальна. Це погранична ситуація, у якій велика

кількість звичайних шахтарів перебуває не час від часу, а іноді протягом десятків років.

І в тексті будь-якого шахтарського міста ця проблема знаходить відображення, оскільки кожна людина власним життям створює певний образ взаємовідносин із рідним містом. Невмотивована агресія, схильність до девіацій, деструктивність поведінки – рідко хто з пересічних мешканців та спостерігачів не згадує про такі особливості життя у сучасному провінційному шахтарському місті. Яким може бути задоволення від тексту, що його автор пише несвідомо, керуючись лише безвихіддю стану власного існування? Яким чином можна співвіднести таку повсякденність із загальнолюдськими цінностями, або навіть із їхнім запереченням?

Люди народжуються, страждають і вмирають. Чим не концепт значущих вузлів змісту людського життя в пересічному шахтарському місті? Якщо розглядати поняття “страждають” як відбиття тотального впливу повсякденності на існування людини, слід також відзначити й те, що люди в процесі власного життя постійно піддаються й протистоять впливам реальності. Ці впливи, досить умовно, можна поділити на фізичні й символічні. Фізичний вплив передбачає відповідну реакцію організму, символічний – реакцію людської свідомості, сформованої в знаково-символічному світі культури.

Прийнято вважати, що швидкий, подібний до вибуху прогрес у галузі науки й техніки, яким відзначилося ХХ століття, змінив майже увесь уклад повсякденного життя, не тільки соціальну, але й психологічну структуру епохи. Але психіка людини у зіткненні із типовими ситуаціями навіть у різні історичні періоди породжує типові, повторювані проблеми та конфлікти.

З міфологічних часів людська свідомість поділяє час на сакральний (винятковий, святковий) та профанний (звичайний, буденний). “Як, бувало, платню дають, на руднику бійки, так різанина. А чому? Не від того, звичайно, що один на одного зуби гострили, людина людині звіром була. Ні! Від убогості, від життя каторжного, від туги й страху, що полізеш в уступ, а на-гора в мішку видадуть” [6]. Ця думка із розповіді старого шахтаря ілюструє не тільки події давніх часів, але й типові конфлікти сьогодення. Такі уявлення про “сакральність” часу і сьогодні зберігаються у досвіді шахтарського міста. Національні свята, День шахтаря, день видачі зарплати... Сакраментальне “гроші дали” – це опис часу, коли з полиць магазинів швидко зникають “нормальні” продукти, на місцевому ринку панує пожвавлення, а в “розважальних закладах” персонал старанно намагається приборкати радісних відвідувачів, які швидко п’яніють, можливо, не тільки від алкоголю, але й від довгоочікуваного відчуття повноти життя. Це не іронія, оскільки таке членування часу дійсно дає можливість забезпечити цілісність існування: повсякденність пограничної ситуації не тільки завжди робить

свято більш жаданим, але й хаотизує самі уявлення про його сенс, призначення та задоволення від нього.

Сьогодні ринкові відносини є важливою характеристикою життя людини. Іноді навіть вважається, що всі прояви діяльності людини можуть бути залучені до ринкових відносин. Таким чином, ринковий обмін перетворюється на основу системи етичних норм. Повсюдне насадження подібної “ринкової” етики й ущільнення ринкових операцій призводить до “стиснення простору й часу”, а також до значних політичних, соціальних і культурних змін у всіх куточках земної кулі [7, с. 12 – 13].

Отже, навіть задоволення від життя також може розглядатися як певний товар, що за нього варто платити, тому і працювати, навіть в умовах постійного ризику. Звісно, гроші сьогодні надають людині впевненості у власному існуванні. Сучасні соціальні теорії розглядають цю проблему в контексті глобалізації, вестернізації, ідеології експансії суспільства споживання. Повсякденність міського життя стандартизується, оскільки глобалізація певним чином “картографує” простір, перетворюючи його на абстрактну схему, у якій виділені дискретні “освоєні” локуси: ринки, мегаполіси, джерела сировини, культурні центри тощо. “Білими плямами”, які система не враховує, є малі міста, села, відсталі країни, “неблагополучні” міські райони. Місця, де грошей замало для того, щоб постійно зростаюче споживання стало основною моделлю існування.

Навіть задоволення від тексту міста значною мірою залежить від того, наскільки ми вважаємо його унікальними або сучасним. І те, і інше вимагає інвестицій. Архітектура шахтарських міст є іноді синкретичним поєднанням історичних пам’яток, функціональних будівель радянських часів, споруд, створених за новітніми уявленнями про євростандарти, нових і старих релігійних храмів... Цей синкретизм, або навіть еkleктика, – це не відсутність стилю, це саме і є стиль. Стиль життя, мислення, сприйняття дійсності.

Робота “Задоволення від тексту” присвячена Р. Бартом аналізу текстів літературних. Не маючи на меті повністю слідувати за думкою французького дослідника, зазначимо, що задоволення, на відміну від певної екзистенціальної насолоди, має бути співвіднесено із чимось загальнолюдським, об’єднуючим людей у кращих проявах їхнього життя, культурою як мірою людяності в людині, – це важливо завжди. Задоволення має викликати у людині повагу до самої себе, до тих, хто живе поряд, створюючи простір її життя. І мірою людяності у шахтарському місті завжди є ставлення до праці, до її результатів. Це і екзистенціальна проблема, і культурний феномен. І саме це злиття їх у свідомості людини, є умовою отримання задоволення від життя.

Складні умови праці, які іноді становлять загрозу для життя, формують не тільки намагання заперечити дійсність, але й позитивні настанови індивідуальної та групової свідомості, без яких неможливим є

подібне існування взагалі. Шахтарський фольклор, в якому поєднуються міфологічні мотиви та критичне раціональне ставлення до дійсності, жорсткий гумор, який, до речі, досить часто виконує функції санкціонування певної поведінки, прояви справжнього братерства та взаємодопомоги, повага до патріархальних основ сімейного життя, відповідальність перед батьками та дітьми – все це також є реаліями життя шахтарського міста.

У будь-якому суспільстві мають бути розбіжності. Розбіжності між людьми, регіонами, традиціями, містами. І кожна соціальна група, кожна культура, кожне місто, кожна людина вносить певний вклад у формування культури загальнолюдської.

Яким чином текст шахтарського міста може приносити задоволення? Раціональність, відповідальне та зацікавлене ставлення до життя, усвідомлення обмеженості можливостей, але відкритість світові. І ось на занедбаних вулицях з'являються нові будинки, ремонтуються розбиті дороги, робляться зусилля підтримати соціальну інфраструктуру. Бо тут саме ми маємо жити і будемо це робити, поки є така можливість.

Безглузді серіали, страхітливі новини, скромні самодіяльні концерти, вистави заїжджих театральних труп у невеликих будинках культури, бідні на декорації та багаті на шокуючи масового глядача “знахідки”, переповнені стадіони, де іноді лише здалеку можна спостерігати за “виконавською майстерністю” чергової поп-зірки, яка не завжди попадає у власну фонограму... Це “культурне” життя невеликого провінційного шахтарського міста з об'єктивною, “картографуючою” точки зору “незалежного спостерігача”.

Але текст шахтарського міста – це не просто метафора як засіб відшукати нездоланні обрії культурних асоціацій для опису зрозумілих, але зовсім не простих речей. Це чесна метафора, яка відсилає не до усього “багатства” сучасної “масової” або “елітарної” культури, основною метою яких є якнайдалша відстороненість одна від одної, що все частіше робить їх сьогодні майже нерозрізнюваними. Це метафора, яка відсилає до справжніх цінностей, у межах яких живуть люди. “...Люди; їх найбільше, і, по суті, вони краще за всіх. Ми зобов'язані їм стільцями, на яких сидимо, одягом, що носимо, будинками, у яких живемо...” У них є “дуже стійкі переконання, які називають “загальними місцями”. Так, люди вважають, що діти приємні, сутінки сумні, а людина, що бореться проти трьох, – молодець. Ці думки ні в якій мірі не є грубими, вони навіть не є простими” [8, с. 376].

І ось місцева, нехай і провінційна, інтелігенція шахтарського міста, “розворушує” звичні уявлення про обмежену в культурних потребах масову свідомість питанням: Чи не соромно відомим діячам мистецтва демонструвати нехай і провінційному, але справжньому глядачеві, власні “твори”? Глядач платить гроші за те, щоб отримати задоволення від мистецтва, а отримує відчуття зневаги з боку “творців”. І шахтар у глядацькому залі, сумно дивлячись на зусилля відомого актора,

відповідає, мабуть, самому собі на це запитання: “В нього є діти, їх треба годувати... Ось і до нас доїхав...”

Навряд чи відомо пересічному мешканцю шахтарського міста про ідею Р. Барта щодо “смерті автора” [9], та про те, що не слід вже так тісно пов’язувати творця та його твори. Але справжню смерть, на жаль, багатьом шахтарям доводилося бачити на власні очі. Це реальність, яка унеможлиблює ставлення до читача як до “людини без історії, без біографії, без психології...” [9, с. 391]. Можливо, тут може мати місце і непорозуміння із новітніми “багатовимірними” тенденціями у мистецтві. Але в шахтарському місті знають, що таке справжня праця, і що таке праця, за яку буває соромно. І виправдання для актора, та й для автора, який “вмирає”, знаходять, розуміючи культуру буквально, як міру людяності.

Справжній, вічно живий автор, ніколи не може “не мати на увазі” живого читача, глядача і співрозмовника... Сьогодні це досить спірне твердження, але, на нашу думку, саме така позиція і є головною умовою задоволення від тексту, від справжньої творчості, від справжньої праці – свідомий пошук того, хто зрозуміє, забажає зрозуміти, відчує єдність, розгледить межу, де “закінчується мистецтво”. Закінчується не “смертю автора”, перетворенням творчої праці на серійний товар, що іноді навіть може принести естетичну насолоду, а дійсним пафосом злиття болю і радості життя та його втілення в культурі. У такого автора завжди буде читач, як у “масовому”, так і в “елітарному” сенсі цього слова. Бо люди живуть і думають у мегаполісах, шахтарських містах, селищах... Вони не можуть жити і думати лише у вакуумі абстрактних схем та зручних стереотипів, навіть якщо скласти з них текст, або створити образ міста.

Щодо подальших розвідок та перспектив дослідження проблеми, то вони здаються невичерпними. Оскільки взаємозумовленість мистецтва і “штучності”, екзистенціального досвіду та “масових” і “елітарних” стереотипів – це світоглядні проблеми, які культура постійно має вирішувати, беручи до уваги реалії сучасного життя.

Список використаної літератури

1. Барт Р. Удовольствие от текста / Ролан Барт // Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М.: Издательская группа “Прогресс”, “Универс”, 1994. – С. 462 – 518. **2. Де Серто М.** По городу пешком [Электронный ресурс] / Мишель де Серто // Социологическое обозрение. Том 7. – 2008. – №2. – С.24 – 38. – Режим доступа: <http://sociologica.hse.ru/Transl.html>. **3. Лотман Ю. М.** Семиотика культуры и понятие текста / Лотман Ю. М. // История и типология русской культуры. – С.-Петербург : “Искусство-СПБ”, 2002. – С. 158 – 162. **4. Топоров В. Н.** Текст города-девы и города-блудницы в мифологическом аспекте / В. Н. Топоров // Исследования по структуре текста. – М.: Наука, 1987. – С. 121 – 132. **5. Руденко Л. В.** Порівняльна

оцінка сучасного розвитку шахтарських міст Донбасу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.00.05. “Розвиток продуктивних сил та регіональна економіка” / Л. В. Руденко. – Донецьк, 2008. – 20 с. **6. Костыря И.** Добрый Шубин. Правда и вымыслы шахтёрского эпоса [Електронний ресурс] / Иван Костыря // Донецк: история, события, факты. – Режим доступу: <http://infodon.org.ua/pedia/330> **7. Харви Д.** Краткая история неолиберализма / Дэвид Харви. – М.: Поколение, 2007. – 288 с. **8. Честертон Г. К.** Три типа людей / Гилберт Кийт Честертон // Вечный Человек. Эссе. Пер. с англ.; Сост. и общ. ред. Н. Л. Трауберг. Собр. соч.: В 5 т. – Т. 5. – СПб. : Амфора, 2000. – С. 376 – 379. **9. Барт Р.** Смерть автора / Ролан Барт // Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М. : Издательская группа “Прогресс”, “Универс”, 1994. – С. 384 – 391.

Чантурія А. В. Шахтарське місто: задоволення від тексту

У статті проаналізовано особливості сприйняття шахтарського міста в сучасній культурній перспективі та суспільній свідомості. Текст міста постає як певний образ реальності, у якому знаходять відображення потреби людини співвідносити власне існування із загальнокультурними феноменами. Розглянуто проблеми практик повсякденного існування, соціокультурних впливів на масову свідомість.

Приділено увагу взаємним впливам ринкової ідеології та екзистенціального досвіду на формування образу сучасного шахтарського міста.

Ключові слова: місто, текст, екзистенціальна проблема, культурний феномен.

Чантурия А. В. Шахтёрский город: удовольствие от текста

В статье проанализированы особенности восприятия шахтёрского города в современной культурной перспективе и общественном сознании. Текст города рассматривается как определённый образ реальности, в котором отражаются потребности человека соотносить собственное существование с общекультурными феноменами. Рассмотрены проблемы практик повседневного существования, социокультурных влияний на массовое сознание.

Уделено внимание взаимным влияниям рыночной идеологии и экзистенциального опыта на формирование образа современного шахтёрского города.

Ключевые слова: город, текст, экзистенциальная проблема, культурный феномен.

Chanturiya A. V. Mining Town: the Pleasure of the Text

The article analyzes the characteristics of perception of a mining town in the contemporary cultural perspective and social consciousness. The text of the city is regarded as a certain image of reality, which reflects the human

need to relate their existence to general cultural phenomena. The problems of everyday life practices, socio-cultural influences on the mass consciousness are concerned in the paper.

Attention is paid to the mutual influence of market ideology and the existential experience on the formation of the image of a modern mining town.

Key words: city, text, existential problem, a cultural phenomenon.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2012 р.

Прийнято до друку 30.11.12 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Фоменко В. Г.

УДК 821.111.09 – 3

О. Є. Юніна, Н. О. Литвиненко

ОБРАЗ ПАРИЖА В РОМАНІ ОНОРЕ ДЕ БАЛЬЗАКА “БАТЬКО ГОРІО”

Місто, місце перебування людей, завжди цікавило письменників та поетів. “Місто – транснаціональний феномен, який визначає культурний розвиток усього людства” [1, с. 211]. З одного боку місто можна розглядати як сукупність людей, його мешканців, а з іншого – як самостійний організм. Місто є невід’ємною частиною культури людства. В західноєвропейській літературі образ міста грає помітну роль уже в античній міфології. Поступово воно перестає бути тлом, на якому розгортаються події, і набуває самостійності. У XIX столітті урбаністичний напрям в літературі привертає увагу Оноре де Бальзака, Віктора Гюго, Чарльза Діккенса та інших письменників. У більшості митців урбаністична тематика переростає в міфологію міста, що відображала зміни в житті людства XIX століття. Місто стає формою життя людства, яка захоплює в себе всю націю. Інтерес до урбаністичної тематики не зникає і в сучасній літературі: в останні роки з’явилося багато художніх творів, присвячених темі міста та взаємовідносин міста й людини.

Багато вчених присвятило свої наукові праці аналізу створення образу міста в літературі. Д. Д. Обломієвський, Б. А. Гріфцов, Є. П. Кучборская, Н. І Муравйова, Р. А. Резнік, Б. Г. Реізов є відомими дослідниками, які займалися дослідженням творчості Оноре де Бальзака та образом Парижа в його творах. Їх праці стали основою для нових літературних наукових пошуків. І запропонована робота, виконана відповідно до комплексної теми кафедри всесвітньої літератури Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, стане ще одним поглядом на зазначену проблему.